

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са VI међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у
Крагујевцу
(28–29. X 2011)

Књига I

СТРУКТУРНЕ
КАРАКТЕРИСТИКЕ
СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Крагујевац, 2012.

Стана РИСТИЋ
Институти за српски језик САНУ
Београд

КОРПУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА У РЈЕЧНИКУ ЈАЗУ – ФИЛОЛОШКИ ПРОГРАМ ЂУРЕ ДАНИЧИЋА

У раду је представљен филолошки програм Ђуре Даничића на основу његове концепције за израду *Рјечника хрватскога или српскога језика*, његовог лексикографског рада и основних карактеристика корпуса самог Рјечника.

Кључне речи: филолошки програм Ђ. Даничића, Даничићева концепција израде Рјечника ЈАЗУ, корпус српског језика у Рјечнику ЈАЗУ

1.1. У раду се опште карактеристике корпуса *Рјечника хрватскога или српскога језика* (Рјечника ЈАЗУ), засноване на концепцији Ђ. Даничића, представљају као део филолошког програма овог врсног историчара језика, филолога, утемељивача Вукове реформе књижевног језика, оснивача овог речника, скупљача грађе, његовог првог лексикографа и редактора. Мисли се пре свега на онај део Даничићевог филолошког програма који је заснован на његовом ставу о јединству језика српског и хрватског, као језика једног народа са два имена. То јединство је имплицитно показано репрезентативном хронолошком и територијалном заступљеношћу грађе и извора за израду Рјечника, као и начином њеног лексикографског представљања, а експлицитно концепцијом израде речника, коју је Даничић, заједно са методологијом лексикографског рада, изнео у Огледу, први пут објављеном 1878. год. у Загребу.

1.2. Циљ је да се филолошка активност Ђ. Даничића у домену лексикографског рада, заснована на изнетом, и данас донекле испроблематизованом ставу о јединству српског и хрватског језика, вреднује не само у контексту времена у коме је живео и стварао овај значајни српски филолог, него и у контексту садашњих актуелних језичких и друштвено-политичких прилика. У том смислу, овом приликом биће показан значај Даничићевог рада на успостављању територијалног и историјског континуитета између савременог српског књижевног језика, заснованог на народном језику, и старијих типова српског књижевног језика са ненародном основом.

1.3. Истовремено, позивајући се на литературу, настојаћемо да покажемо да Даничићев филолошки програм, посматран у резултатима његовог целокупног рада, не одступа од вуковске парадигме, без обзира на то што у полазном становишту експлицитно назначеног јединства хрватског и српског језика носи политичко-филолошки предзнак илирско-јагићевске парадигме (исп. Милосављевић 1997: 35–38). Ово компромисно решење, наметнуто ондашњим друштвено-политичким и језичким приликама, озваничено је Бечким књижевним договором 1850. год., којим је Вуков филолошки програм реформе српског књижевног јези-

ка прихваћен и у Хрватској од стране хрватских филолога.¹ Међутим, за разлику од Србије у којој Вукова реформа књижевног језика није институционално спроведена, у Хрватској је спровођење те реформе институционално организовано у тек формираној Југославенској академији. Као носилац програма изабран је Ђуро Даничић, ондашњи најпознатији српски филолог, који се, стицајем различитих околности, нашао у Загребу и који се прихватио ове одговорне дужности. У новим друштвено-политичким околностима, правећи неке формалне уступке, Даничић је, како показује његов лексикографски рад на Рјечнику ЈАЗУ, и даље спроводио свој филолошки програм просрпски оријентисан² и заснован на вуковским начелима. Зато би се таква његова активност и данас морала свестрано и објективно вредновати, а не да се једнострано, и то пре свега у политичке сврхе, ставља у контекст хрватског филолошког програма и идеје југословенства.³

1.4. Ако се пође за чињеницама које нуди корпус Рјечника ЈАЗУ и остала документација, која прати израду овог великог лексикографског дела у његовој почетној фази, добија се објективна слика о раду и деловању овог великог научника, чији би пример и на језичко-политичком и на филолошком плану могао да буде поучан за успостављање садашњег конзистентнијег српског лингвистичког програма, и то како у вођењу толерантније језичке политике у очувању јединства савременог српског језика на читавом простору тако и на стварању јединствене стратегије око формирања електронског националног језичког корпуса и системског описа савременог језичког стања.

2.0. За објективнију оцену Даничићевог рада и његове вредности, најпре ће у општим цртама бити представљен друштвено-историјско и језичко-политички контекст у коме је Даничић живео и деловао.

2.1. Према Белићу, Даничић је у почетку свога рада био под утицајем Миклошићевих и Вукових погледа, али се тог утицаја брзо ослободио (Белић 1925: 33, 47). После тога је кренуо својим путем, и у одређивању посебности српског и хрватског језика руководио се најпре критеријумом како тај језик сами писци називају (в. Даничић 1857: 1). У Хрватској он је знао само за писце који су писали чакавски (П. Хекторовић, Х. Луцић, А. Мажуранић), а не и за писце који су писали на штокавском дијалекту (Доминико Златарић, нпр.), па је Даничић овај дијалекат идентификовао са хрватским језиком (Белић 1925: 48).⁴ Касније он одступа од става да су Хрвати само чакавци, образлажући то чињеницом да су разлике између чакаваца и оближњих штокаваца по Далмацији и Хрватској врло мале, а дубокој старини да тих разлика скоро и нема, па пошто их у старини

1 О тзв. предрасудама у тумачењима Бечког књижевног договора и о његовом другачијем тумачењу в. Милосављевић 1997: 30–33 и Ковачевић 2007: 52–53.

2 Даничић је, као рођени екавац, и сам прихватио јужно наречје под утицајем Вуковог културно-националног рада, јер га је сматрао специфичним обележјем српства, често говорећи овим наречјем док је боравио у Бечу (исп. Стојићевић 1925: 136), а као уреднику Рјечника замерано му је не само због већег броја српских извора из новог језика 19. века у односу на број хрватских извора него и због превелике заступљености српскословенских извора у корпусу речника (исп. Маретић 1976: 33; Винце 1981; 393–394).

3 Политичку позадину Даничићевог става о јединству хрватског и српског језика и његове улоге у остваривању јагићевског језичког програма истицали су и његови савременици. Тако је, према Белићу, Миклошић мислио да је Даничић у овом свом ставу подлегао „југословенском покрету“ и њиховој идеји националног јединства Срба и Хрвата (Белић 1925: 60), што је данас, у време политички изрежиране језичке дезинтеграције, актуелизовано у ставу да је „догађај са Даничићем био превасходно политички“ (исп. Милосављевић 1997: 39–40).

4 Свој овакав став о посебности хрватског језика Даничић је научно разрадио и образложио у раду о разликама између српског и хрватског језика (1857: 1–59).

нема, штокавски и чакавски подједнако су српски и хрватски, те нема основа да се постојеће разлике именују посебним именом као хрватски језик. Он је имао у виду и чињеницу да осим Хрвата који говоре кајкавски и чакавски, „има народа који говори сасвијем овако као и ми, али се не зове Србима него Хрватима, а то име љуби и њиме се поноси“, на основу чега закључује да су Срби и Хрвати један народ, само имају два имена (нав. дело: 58–59). Тако је и Даничић за заједнички језик преузео назив „хрватски или српски језик“, као један од више назива који су се употребљавали међу илирцима.⁵

2.3. Када је нови језик, инаугурисан Вуковом борбом, био прихваћен као књижевни у Србији, Даничић је заједно са Вуком, Миклошићем и хрватским представницима потписао у Бечу 1850. године познати књижевни договор, којим је тај Вуков језик прихваћен као заједнички књижевни језик Срба и Хрвата.⁶ У даљој активности Даничић се прихватио „да то велико Вуково дело усаврши и употпуни тиме, што је узео да тому новому књижевному језику, у сврху регулисања његова развоја у будућности испита прошлост“ (Булат 1925: 292–294), и то тако што ће саставити речник у којем ће бити, како је у Огледу истакао, „рјечи које имамо у књижевнијем споменцима, у књижевности и изван ње, што се могло дознати, од најстаријих времена до нашег времена“ (Даничић 1976: 6)

2.4. Своју бригу око реализовања Бечког договора, због отпора који је постојао и у Хрватској и у Србији, Даничић је делио са С. Новаковићем. Отпор у Хрватској, у виду паралелног деловања две неусаглашене филолошке школе, Ријечке и Загребачке, нарочито му је сметао у практичној делатности, па и у редакцији академијског речника, јер је постојала могућност да у Академији преовлада мишљење да се речник пише „загребачком граматицом и правописом“ (исп. Стојићевић 1925: 137). Међутим, своју решеност да истраје у примени новог правописа и граматике износи у Огледу (Даничић 1976: 9).

3.1. За праћење Даничићевог филолошког програма, вратићемо се на његов текст Огледа (1976), у коме даје основне карактеристике грађе за Рјечник ЈАЗУ и износи концепцију и методологију израде речника. Наиме, Даничић се на позив Југославенске академије знаности прихватио веома одговорног и тешког задатка да приступи изради речника на основу сакупљене грађе, у којој је и сам учествовао и под чијим је надзором грађа прикупљена у току десет година. У кратком року је направио концепцију и методологију израде речника, коју је представио у Огледу, и које су се у основи држали сви каснији уредници речника. По овој концепцији, задатак Рјечника би био да представи преглед историјског развоја новоприхваћеног књижевног језика од најстаријих књижевних споменика до 19. века. Он је био уверен да се из прегледа историје тог језика могу установити извесна правила која би се могла применити за „дотеривање“ норме и отклањања ограничениости употребе новоуспостављеног језика у његовом почетном ста-

5 Миклошић и даље остаје при своме мишљењу да су чакавски и штокавски два различита језика, а по његовим и Вуковим идејама, којима су поистовећивали дијалекте са језицима, Хрвата готово да и није било, јер су Хрвати само чакавци, штокавци само Срби, а кајкавци само Словенци (Белић 1925: 60).

6 Код Хрвата је било отпора примени овог договора, јер су се њему супротставиле две школе, Ријечка (Курелац) и загребачка (Вебер Ткалчевић), које нису ни међусобно биле сагласне, а нарочито је био снажан утицај Загребачке школе. Представници тих школа спроводили су и у пракси своје идеје о књижевном језику и правопису чак и у издањима Југославенске академије, што је отежавало Даничићев рад на Рјечнику (Стојићевић 1925: 136).

дијуму преузимања функције књижевног језика, као и за даље његово систематско и правилније језичко развијање (исп. Булат 1925: 292).

3.2. У свом лексикографском приступу језичкој грађи Даничић разликује два периода у развоју језика, стари и нови период, и по његовом Огледу у корпус речника ће ући : „ријечи које имамо у књижевнијем споменицима ... од најстаријих времена до нашег времена. Нашим временом нијесам рад казати дана ни година у коме живимо или у које је живио когод кога смо познавали, него мислимо на оно што је за то вријеме учињено у историји нашега језика, а учињено је да је народни језик са својом правилношћу и чистотом обзнанjen и постао закон и са сваке стране признан за закон у књижевности нашој. Тјем се завршује једно вријеме а друго истом настаје: завршује се старо вријеме, којему је на крају народни језик у данашњем свом станју, а настаје ново, којему је на почетку тај језик“ (Даничић 1976: 6).

3.3. На хронолошкој равни Даничић својом концепцијом речник одређује као историјски и као речник савременог језика излазећи у сусрет потребама свога времена. У складу са Бечким договором требало је да се у једном тезаурусном речнику представи и нормира лексика тек установљеног заједничког српског и хрватског књижевног језика, заснованог на народном језику, односно да се промовише нови књижевни језик. Тај нови језик је на синхронном плану, већим својим, стабилнијим и писаним делом, још увек био утемељен на старијим типовима књижевних језика са народним и ненародним основама, а мањим својим, још нестабилизованим делом почео је изграђивати нове основе на народном језику. Тим новоустановљеним књижевним језиком завршавало се једно „старо“ време, а почињало је друго „ново“ време у развоју књижевног језика. То се у тезаурусном речнику, у складу са ондашњом језичком реалношћу, могло представити само обједињавањем језичке грађе онако како је конципирао Даничић, а не, како су предлагали неки његови савременици, израдом два различита речника: историјског речника са писаним изворима од 12. до 19. века и речника савременог језика са изворима из 19. века.⁷ Свој став Даничић аргументовано образлаже у Огледу: „У ово се ново вријеме тјем језиком ... засијевају гдјекоје врсте књижевности, а више их се још и не засијева; ако ли се гдје и плода што за језик показује од те сјетве, тај плод ваља још видјети како ће се у своје вријеме одржати, како ће га primiti и што ће с њим чинити његово вријеме. С тога такве ријетке првине новoga времена не могу још учи у рјечник у ком се хоће да покаже језик у својој историји“ (Даничић 1976: 6).

3.4. У концепцију израде речника Даничић је применио и уградио историјску методологију по угледу на Примов речник немачког језика и Литреов речник француског језика (исп. Даничић 1976: 8 и Рогих 1975: 142–143), са циљем да он свом народу да такав речник у којем ће се огледати живот појединих речи, почевши од ембрионалног стадија, корена, па све даље у правцу већих или мањих морфолошких промена и комбинација, пратећи њихов развој и гранање у свим фазама развоја, од најпримитивнијих облика до „модерне компликоване културности“ (исп. Булат 1925: 291). Међутим, у ондашњим српским и хрватским језичким приликама Даничићу, као оснивачу историјске лексикографије савременог књижевног језика, било је веома тешко установити континуитет развоја народног језика преко писаних књижевних споменика старог времена, који су све до

7 Тако је Маретић изнео своје неслагање у вези са спајањем грађе старог и новог језика, поред осталог и због тога што би грађу из „живог (народног и књижевног) језика“ требало оставити за извесно време, оптимално потребно за стабилизацију лексичких појава и промена (Маретић 1976: 32–33).

15. века били писни ненародним језиком, уносећи само понегде одлике из народних говора (исп. Булат 1925: 292–293). Он је проблем решио тако што је у корпус речника, осим извора „старог времена“ укључио и изворе „средњег времена“, изворе тзв. „покрајинских, локалних књижевности“ (дубровачке, бокопоторске, далматинске, босанске, славонске, књижевности Срба у Угарској и кајкавске књижевности), чији су писци од 15. до 18. века, на широком простору српског и хрватског језика стварали на народном језику.⁸ Историјски карактер речника истицан је не само преко успостављања корена⁹ за главне речи и навођења свих варијантних облика речи него је уз сваку обрађену реч бележено време њеног појављивања, време њене акценатске и друге морфолошке или значењске промене, као и време до када се употребљавала нека реч.

3.5. На просторној равни речником су обухваћени писани извори са читавог простора некадашњег заједничког српскохрватског језика са ондашњим културним и књижевним центрима (Београдом, Загребом, Новим Садом, Сарајевом, Дубровником и др.), као и говори са тих простора, чија је лексика скупљана и слата Академији углавном у виду збирке речи. Лексика народног језика допуњавана је и из писаних извора „средњег“ и „новог времена“: из покрајинских књижевности,¹⁰ из Вуковог Рјечника српског језика, из Вукових и Даничићевих дела, као из објављених народних умотворина различитог жанра. Осим извора штокавског дијалекта, узимани су и извори чакавског дијалекта, с тим што је лексика кајкавског дијалекта веома рестриктивно узимана, па је и због овога Даничићев поступак наишао на многе критике хрватских филолога (в. Маретић 1976: 33 и Винце 1981: 393). Даничић је овакав свој поступак образложио у самом Огледу, истичући да у хрватском језику његовог времена кајкавске речи говоре само кајкавци, а да их је некад говорио и „остали народ“ по крајевима највише удаљеним од кајкаваца у којима се мешају оба говора. По њему би у речник свакако требало унети оне кајкавске речи које се јављају у књигама, као и оне које су из кајкавског говора „ушле у обичај“, и то тако што ће се такве речи само наводити, без примера и у облику који имају у говору „осталог народа“, уз напомену да је преузета из кајкавског, са навођењем изворног кајкавског облика. Литературу писану на кајкавском треба, према Даничићу, остављати „провинцијалному рјечнику“ (Даничић 1976: 6–7).

8 О значају књижевног и језичког раздобља „средњег времена“ у стварању заједничког српског и хрватског језичког и културног простора и његовом утицају на водеће српске и хрватске филолошке програме у 19. веку в. Милосављевић 1997: 17–25: „Литература која се неговала на народном језику није више имала превасходно верски карактер ... Тако је језик постао чинилац веће интеграције на читавом простору, посебно на штокавском или штокавско-чакавском. Таква ситуација учинила је природним да се неки од најзначајнијих српских писаца из доба националног препорода, Доситеј и Вук, пре свега, наслоне на традицију истојезичке браће католичке вероисповести“ (нав. дело: 20).

9 На слабости овог дела лексикографског рада Ђ. Даничића указали су рецензенти Огледа С. Новковић и В. Ткалчевић (исп. Винце 1981: 393, 394), а в. и Маретић 1976: 44; Стојићевић 1925: 134, 139.

10 Утицај извора покрајинске књижевности на лексику 19. века показују потврде из Рјечника, па су тако речи, које се данас осећају као типично хрватске, осим хрватских извора (у највећем броју из Шулекових речника), потврђене и црногорским изворима, што указује или на њихову приморску распрострањеност на далматинско-дубровачко-црногорском простору, или на континенталну славонско-босанскохерцеговачко-црногорску распрострањеност (в. Малић 1981: 60; исп. и Рогич 1975: 146–147).

4. После, углавном, позитивних рецензија на Оглед,¹¹ Академија је дала Даничићу потпуну слободу у изради речника, тако да је он за две године, радећи до смрти, израдио и уредио први том Рјечника (1880–1882 од А до *чешуља* и део другог тома од *чеша* до *чобо*).¹² Метајезик на коме је израђиван речник је српски књижевни језик, ијекавског источнохерцеговачког типа штокавског дијалекта, са Вуковим новим фонетским правописом и вуковски нормираном граматицом. Тај језик у Огледу и у наслову Рјечника назива се „хрватски или српски језик“, док се за употребу у Србији и на другим просторима његове употребе препоручује назив „српски или хрватски језик“.

5.1. Према оцени многих ондашњих и савремених лингвиста Даничићев лексикографски рад на Рјечнику ЈАЗУ, па и сам Рјечник, веома високо се вреднују. Тако је С. Новаковић истакао да другу фазу у развоју српске лексикографије, после прве коју представља Вуков Рјечник обрадом народног језика, представља *Рјечник хрватскога или српског језика*, започет од стране Ђ. Даничића¹³, у коме је дата детаљна историјска обрада тог народног језика. У њему је представљено све што је било народно у прошлости и што се сад у живом народном језику и почецима књижевног језика опажа. Тај речник, по Новаковићу, „обухвата у једно састављене основице Вукова Рјечника и Даничићева Рјечника из књижевних старина, и шири те основице истим начином на западне стране народа, по књижевним споменицима“ (Новаковић 1893: 4а–5а). Даничић је, како се истиче, овим Рјечником обрађиваним новим историјским методама, ударио темељ нашој новијој научној лексикографији. Сва његова претходна дела као да су била велика припрема за израду оваквог речника, који је уствари синтеза његовог научног рада (исп. Булат 1925: 292).

5.2 Значај Рјечника, односно филолошког програма Ђуре Даничића, реализованог у овом монументалном делу, поред осталог, и у томе је што је на основу филолошки утемељене концепције, која је речничком грађом и обрађеном лексиком потврђена, показано јединство вуковског књижевног језика на читавом простору, који је захватао штокавски дијалект, што је било пресудно да је тај језик Бечким књижевним договором прихваћен и као хрватски књижевни језик. Тим чином су чакавски и кајкавски дијалекти у даљем развоју књижевног језика код Хрвата изгубили свој традиционални књижевни статус, што је показано у Рјечнику ЈАЗУ не само маркирањем лексике ових дијалеката него и њеним рестриктивним представљањем. Тако, према Јонкеу, Академијин Рјечник представља и нормативни речник, којим се нормира нови народни језик, новоштокавски ијекавски с новим облицима и акцентима, а и пионирско дело којим се „утврђује“ нови књижевни језик у Хрватској (Јонке 1976: 78).¹⁴ Овај Рјечник, својом широко обухватном грађом показује колико је неосновано и погрешно

11 Његов Оглед доживео је веома позитивну рецензију од Миклошића, али су негативне рецензије дали Јагић, Брикнер, нешто блаже Срезневски, Вебер и Павић, а најобјективнију и веома опрезну критику дао је С. Новаковић у својој рецензији одајући поштовање самом аутору. То су биле замерке стручне природе, али их Даничић није прихватио, него је прве свеске речника урадио по истој методологији, држећи се позитивне Миклошићеве оцене (исп. Булат 1925: 288–289 и Винце 1981: 393–394).

12 Датум завршетка овог дела, наведен у другом тому Рјечника, јесте 13. новембар 1882. год., а Даничић је преминуо 17. новембра исте године.

13 Култивацију ове фазе у лексикографији Ђ. Даничић је, према С. Новаковићу, већ најавио *Речником из књижевних старина српских*.

14 По оцени савремених хрватских лингвиста, Рјечник ЈАЗУ је значајан и по томе што је информативан, нормативан, историјски, дијалекатски и етимолошки речник (Тафра, Финк 2007: 233).

постављати територијалне, државне и националне границе језичким појавама које, независно од језичке и сваке друге политике, следе свој развојни пут на свим нивоима, одржавајући континуитет на просторној и временској равни са историјским развојем језичког система у целини.

6.0. Јединство књижевног језика српског и хрватског, представљено у Рјечнику ЈАЗУ, упркос свим негирањима и у Даничићево и у садашње време, показано је и језичким чињеницама у раду Д. Малић (1981), чији ће се најважније резултати као додатни прилог укратко представити.

6.1. Ауторка је упоређујући око 1000 примера из Рјечника ЈАЗУ, и то на различитим језичким нивоима (лексичком, фонетском, творбеном, па и синтаксичком), имала за циљ да провери заснованост ставова о тзв. језичким разликама између хрватског и српског језика, које су износили неки познати лингвисти на обе стране. У детаљном прегледу изабраних одредница из Рјечника, групишући их у одређене скупине (домаће и позајмљене речи, речи из свакодневног говора и на речи из духовне сфере, затим термилошка лексика) (нав. дело: 27–59), дошла је до закључка да је Академијин рјечник „обиљем свог језичноповијесног материјала далеко бољи показатељ јединствености хрватско-српског језичког дијасистема од најранијих времена него хрватско-српских језичких разлика, и то на свим разматраним разинама“ (Малић, 1981: 60). Наиме, примери су показали да су све (или готово све) језичке појаве могуће на читавом хрватско-српском језичком подручју. Мало има основних речи које се неће наћи у понеком извору, старијем или новијем, и с језичког подручја на којем данас нису у употреби, односно да нису саставни део његове стандарднојезичке норме. Захваљујући лексичким варијантама, представљеним у Рјечнику на хронолошкој и територијалној равни, показано је да су готово све гласовне појаве, сви творбени елементи, као и језичке позајмљенице, могући на читавом хрватско-српском језичком простору (нав. дело: 60).¹⁵ Тако је и ово истраживање показало да грађа Рјечника ЈАЗУ потврђује јединство српског и хрватског језичког дијасистема у току читавог историјског развоја, и да је књижевна употреба речи често била много више заједничка у прошлим вековима када није било свести о припадности језика Хрвата и Срба једном језичком систему, а да се главнина разлика, као последица засебних развојних токова, почела јављати управо у време прокламовања књижевнојезичког хрватско-српског заједништва (нав. дело: 62).

7.1. Представљене карактеристике грађе Рјечника ЈАЗУ резултат су Даничићевог филолошког програма, који је свој историјски приступ развоју савременог језика засновао на синхронијским принципима, одређујући његове временске и просторне координате језичким чињеницама које се „виде и чују“ у одређеном времену, уважавајући живи језик његових носилаца и откривајући његове законитости и развојне тенденције у његовој предисторији, односно у језику његових ранијих епоха сачуваних у писаним изворима. Његов филолошки програм, установљен у време језичке интеграције, показује своју универзалну вредност тиме што је актуелан и у савременим условима језичке дезинтеграције и самосталног развоја српског језика на временској и просторној равни. Његовом

15 Ауторка констатује да се у старијем раздобљу, на пољу духовне надградње, многе грчке позајмљенице налазе у хрватским изворима, и то било под утицајем глагољашких језичких споменика, у којима је снажно присутна црквенословенска традиција, било да су наслеђе класичне образованости хрватских ренесансних и постренесансних писаца (нпр. Марулића), као и касније високообразованих класицистичких интелектуалаца 18. века (Катанчић, Канижлић и др.) (Малић 1981: 60).

применом у језичкој пракси, дескрипцији и прескрипцији статус језичких појава на просторној и временској равни одређивали би се на основу синхронизацијских принципа њихове „видљивости и чујности“, са истовременим уважавањем утицаја језичког наслеђа, и то не само из старијих развојних периода него и из претходног периода српскохрватског језичког заједништва.

7.2. Овај период, гледано из историјске перспективе, представља лингвистички успешно реализован програм успостављања временског и просторног континуитета између савременог српског језика и његових старијих књижевних епоха, и то не само преко његове народне основе, историјски утемељене у Даничићевој концепцији и изради Рјечника ЈАЗУ, него и преко његове књижевне основе, изграђиване у периоду скоро два века. Концепцију књижевног развоја српског језика у његовом раној фази засновао је Стојан Новаковића на уверењу да се српскохрватски језик до краја 19. века „стабилизовао“ и „консолидовао“ и да представља стабилан основ за даљи развитак. Свој лингвистичког програма, у складу са даничићевском традицијом, представио је у виду лексикографске платформе за израду новог тезаурусног речника српског књижевног језика (исп. Грицкат 1988: 8). Та платформа је реализована у полувековној припреми концепције и методологије израде таквог речника, а са израдом томова Речника САНУ она се непрекидно допуњавала и развијала у оквиру Београдске лексикографске школе.

Литература

Белић 1925: Белић, Александар, Језичко јединство Срба, Хрвата и Словенаца код Ђуре Даничића и његових савременика, *Даничићев зборник*, Српска краљевска академија, Посебна издања, Књига LV, Филозофски и филолошки списи, књига 15, Београд – Љубљана, 28–71.

Булат 1925: Булат, П. К., Даничић у светлу Академског „Рјечника“, *Даничићев зборник*, Српска краљевска академија, Посебна издања, Књига LV, Филозофски и филолошки списи, књига 15, Београд – Љубљана, 288–294.

Винце 1981: Vince, Zlatko, *Odjek Daničićeve koncepcije Akademijina Rječnika*, *Zbornik o Ђури Даничићу*, САНУ, ЈАЗУ, Београд – Загреб, 391–400.

Грицкат-Радуловић 1988: Грицкат Радуловић, Ирена, Проблеми описне лексикографије, *Присјутна беседа одржана на Свечаном скупу Српске академије наука и уметности*, Глас СССЛП Одељење језика и књижевности, Књига 13, САНУ, Београд, 7–13.

Даничић 1857: Даничић, Ђ., Разлике између езика српскога и хрватскогъ, *Гласник друштва српске словесности*, Свезка IX, Београд, 1–59.

Даничић 1976: Daničić, Đuro, *Ogled, Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Dodatak – materijali o Rječniku*, Svezak 97, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Urednik Lj. Jonke, 5–9.

Јонке 1976: Jonke, Ljudevit, О значењу и употреби Академијина рјечника, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Dodatak – materijali o Rječniku*, Svezak 97, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Urednik Lj. Jonke, 77–82.

Ковачевић 2007: Ковачевић, Милош, Однос српског и српскохрватског књижевног језика, *Српски језик и друштвена креињања*, Књига 1, Зборник радова са научног скупа 2006, ФИЛУМ, Крагујевац, 51–62.

Малић 1981: Малић, Драгица, Рјечник ЈАЗУ као показатељ јединствености хрватско-српског дијалекта и посебности варијаната стандардног језика, *Наш језик*, Нова серија, Књ. XXV, Св. 1–2, Институт за српскохрватски језик, Београд, 24–62.

Маретић 1976: Maretić, Tomo, Crtice o Rječniku naše Akademije, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Dodatak – materijali o Rječniku*, Svezak 97, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, urednik Lj. Jonke, 15–54.

Милосављевић 1997: Милосављевић, Петар, *Срби и њихов језик, Хрестоматија*, Народна и универзитетска библиотека, Приштина.

Новаковић 1893: Новаковић С., *Предлог Српској краљевској академији учињен 5. априла 1893, да се опшочне књижевне грађе за академијски Српски Речник, и да се за њу јосао установи у Академији Лексикографски Одсек*, посебно издање (прештампано из листа „Јавор“), Земун: Штампарија Јове Карамата.

Рјечник ЈАЗУ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio I, A – чељуља, Обрађује Ђ. Daničić, JAZU, Zagreb 1880–1882.

Роговић 1975: Роговић, Павле, Рјечник хрватског или српског језика и његов први уредник Буро Даничић, *Наш језик*, Нова серија, Књ. XXI, Св. 3, Институт за српскохрватски језик, Београд, 141–150.

Стојићевић 1925: Стојићевић, А., Лескин о Даничићу, *Даничићев зборник*, Српска краљевска академија, Посебна издања, Књига LV, Филозофски и филолошки списи, књига 15, Београд – Љубљана, 124–154.

Тафра и Ж. Финк 2008: Тафра, Б. и Финк, Ж., Хорватская лексикография, *Теория и история славянской лексикографии, научные материалы к XIV съезду славистов*, Ответственный редактор М. И Чернышева, Москва, 220–244.

КОРПУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА У РЈЕЧНИКУ ЈАЗУ – ФИЛОЛОШКИ ПРОГРАМ БУРЕ ДАНИЧИЋА

Резиме

У раду је показано да филолошки програм Буре Даничића, представљен на основу његове концепције за израду *Рјечника хрватског или српског језика*, његовог лексикографског рада и корпуса самог Рјечника, припада вуковској језичкој парадигми, јер се њиме успоставља јединство Вуковог књижевног језика на читавом штокавском подручју, као и територијални и историјски континуитет између савременог српског књижевног језика, заснованог на народном језику, и старијих типова српског књижевног језика са ненародном основом.

Слана Ристић